

Från May-Britt Öhman, Fil.Dr.
Teknovetenskap,
Centrum för Genusvetenskap
Uppsala Universitet
Epost: may-britt.ohman@gender.uu.se

Till: Regeringskansliet, miljödepartementet
m.registrator@regeringskansliet.se
kopia till
mattis.loberg@regeringskansliet.se

Stockholm 2014-10-31

**Remissvar avseende Vattenverksamhetsutredningens slutbetänkande
”I vått och torrt – förslag till ändrade vattenrättsliga regler” SOU 2014:35, Remiss 2014-06-16, M2014/1451/Nm**

Remissvar innehållsförteckning

0. Inledning

- 1. Avsaknad av samisk representation i Vattenverksamhetsutredningen – och rasistisk kolonisation:**
- 2. Avsaknad av analys av inverkan på det samiska samhället:**
- 3. Kommentarer till utredningen i sammanfattning:**
- 4. Forskningsanknytning i detta remissvar**
- 5. Erfarenheter av permanenta risker/problem hos lokalbefolkningen (undersökning vid Lule älv, men gäller även andra reglerade vattendrag)**
- 6. Sammanfattning av rapport om dammsäkerhet, inklusive allmänhetens säkerhet, Ume och Skellefteälvar, ”När det brister”, 2012.**
- 7. Sammanfattning av Å. Össbo avhandling Nya vatten, dunkla speglingar: industriell kolonialism genom svensk vattenkraftutbyggnad i renkötselområdet 1910-1968**
- 8.**

1. Inledning:

Vattenverksamhetsutredningen har totalt missat väsentliga aspekter i sin utredning. Dessa är helt osynliggjorda och bortglömda.

Den absolut största delen av vattenkraftsexploateringen i Sverige har skett inom traditionellt samiskt territorium, Sábmme, Sameland. Större delen har skett under den tid då samiska renskötare levde under ett lappfogdesystem och alltså inte tilläts företräda sig själva. Vattenkraftsexploateringen har lett till oerhörda trauman, enorma förändringar av samisk kultur, tradition, och samhälle. Det har haft – och har än idag – enorma ekonomiska konsekvenser för samisk kultur, kulturarv och dagligt liv. Vattenkraftmagasinen innebär dagliga risker och olägenheter för renskötare, och övriga lokalbefolkningen. (Se uppställning längre ned). Samtidigt föreslår utredningen att ersättningssystemet för intrången ska läggas om helt - de så kallade bygdemedlen ska tas bort.

För att ta ett konkret exempel. Jokkmokks kommun får i så kallade bygdemedel omkring 20-25 miljoner kronor per år. Om samma ersättningssystem användes som i Norge, så skulle Jokkmokks kommun erhålla omkring 550 miljoner kronor årligen, enbart för vattenkraften.

Samtidigt undviks helt frågan angående hur kompensationer till renskötselns utövare ska behandlas. Det samiska kulturarvet som till stor del hamnat under vatten har lämnats helt åt sitt öde, och inga diskussioner om hur detta kan stärkas genom särskilda insatser. Frågor om hur vattenkraftsregleringar, och gruvetableringar med gruvdammar ska skötas – och kontrolleras och kompenseras - för att minimera dödliga risker och långsiktiga skador för allmänheten, samer och andra lokalboende, saknas helt.

Detta remissvar grundar sig på forskning om vattenkraftsexploateringen ur ett sociotekniskt och historiskt perspektiv, framförallt med forskning ledd av dels Fil.Dr. M. Öhman, KTH, respektive Uppsala Universitet, samt Å. Össbo, Umeå Universitet. Sammanfattningar och referenser följer längst ner.

1. Avsaknad av samisk representation i Vattenverksamhetsutredningen – och rasistisk kolonisation:

”När lapparna börja bilda föreningar och hava sin egen tidning, när de börja tillägna sig folkhögskoleutbildning, då är det totalt slut med dem som lappar och då bliva de de eländigaste människor man kan tänka sig. [...] Gynna gärna lapparna på allt sätt i deras näring, gör dem till sedliga, nyktra och nödortfärdigt bildade, men låt dem inte läppja på civilisationen i övrigt [...] det har aldrig och skall aldrig bli till välsignelse. Lapp ska lapp vara.” Vitalis Karnell, 1906)

Vattenverksamhetsutredningen har i sitt arbete fortsatt på en rasistisk kolonial tradition från svenska staten gentemot samerna. Att exkludera, att hålla samerna borta från inflytande så gott det bara går. Att förbli ”lappar”, de primitiva, vars marker och vatten svenska staten får göra vad den vill med. I exakt samma stil som all annan kolonisation över hela världen, följer Sveriges statliga representanter upp traditionen på hemmaplan. Medvetet eller inte, det är frågan.

Jag börjar i alla fall med att konstatera att hela Vattenverksamhetsutredningen har genomförts helt utan representation av samiska organisationer. Samt att inbjudan att svara på remissen har gått till en enda samisk instans, som dessutom är en statlig myndighet och därför är skyldig att svara, Sametinget.

Ett stort antal föreningar, organisationer och företag har bjudits in att svara på remissen. Bland annat dessa: 107. Svenska industriminnesföreningen 108. Svensk Vattenkraftförening, 109. Sveriges advokatsamfund, 110. Sveriges Fiskares Riksförbund 111. Sveriges Fiskevattenägareförbund, 112. Sveriges Hamnar, 113. Sveriges hembygdsförbund 114. Sveriges Jordägarförbund, 115. Sveriges Spo SWECO 117. Transportgruppen 118. Vattenbrukarnas riksförbund 119. Vattenregleringsföretagen 120. Världsnaturfonden WWF 121. Värmlands museum 122. Västarvet 123. Västerbottens museum 124. Åbergs Advokatbyrå 125. Älvräddarnas samorganisation

Men inte en enda samisk organisation, ett enda samiskt företag, inte en enda sameby. SSR, Svenska samernas riksförbund, som har alla samebyar som medlemmar samt ett stort antal sameföreningar över hela Sverige. Renägarförbundet. Riksorganisationen SameÄtnam. Ett flertal muséer har bjudits in att svara. Men inte Ájtte, Same- och fjällmuseum i Jokkmokk, eller något av alla de andra samiska muséer och institutioner som finns i Sverige.

Vitalis Karnell, kyrkoherde och Folkskoleinspektör Vitalis Karnell i Karesuando (själv från Öland) – en av de främsta förespråkarna för den rasistiska lapp-ska-vara-lapp politiken skrev det inledande citatet ovan 1906. Detta, i en enkät 1906 angående utbildning av samiska barn. Karnell formulerade också ett därefter välanvänt slagord, ”Man får inte ta lappen ur lappen”. Landshövding Lars Berg i Norrbotten i sin tjänsterapport för åren 1885-1890 skriver om

samer: ”Lappens lynne utgör en egendomlig blandning av halvtämjd vildhet, stor flyktighet och misstänksam skygghet, varöver fjällnaturen och ödemarken brett en djup skugga av melankoli”. Detta är citat från ”Lappen är ombytlig, ostadig och obekväv”: Svenska statens samepolitik i rasismens tidevarv, Lennart Lundmark, Umeå, 2002.

Den svenska statens Lapp-ska-vara lapp politik introducerades ett halvt sekel efter att Anders Retzius, professor vid Karolinska Institutet, började gräva upp samiska skelett ur sina gravar för att utföra skullmätningar och utnämna samer som ”de andra”, de primitiva. Lapp-ska-vara lapp politiken handlade inte enbart om rasism, det handlade också om att hålla lapparna från utbildning och därmed från inflytande, för att samtidigt kunna ta kontroll över markerna. ”Skullmätningens fader Anders Retzius var professor vid Karolinska institutet och en ivrig samlare. Hans son Gustaf efterträdde honom. En entusiastisk medhjälpare var kyrkoherde Lars Levi Læstadius i Karesuando. Han var ledamot av Vetenskaps societeten i Uppsala, han korresponderade med forskare i Sverige och utomlands samt guidade expeditioner, som samlade in samiska kranier och skelett. I ett brev hälsar han Anders Retzius att ortens provinsialläkare förhoppningsvis skall hjälpa till att skära huvudet av barnlik. Vid minst två tillfällen var Læstadius med om att plundra en kyrkogård utanför finska Enontekis. Första gången grävde man upp tre kranier, den andra blev bytet "två tunnsäckar fulla med lappsallar och människoben", som han skrev i en tidningsartikel. (Lennart Lundmark, DN 2003-08-28 – ”Fler skelett i garderoben”)

Idag finns ännu samiska skelett i svenska statens museer och institutioner, rasbiologiska institutets (1922-1958) 12000 fotografier tagna på samer – varav 7 album med nakenbilder - för att beskriva oss som annorlunda, som primitiva, sämre- finns idag i en samling hos Uppsala Universitet.

Vattenverksamhetsutredningen har tyvärr fortsatt i exakt samma linje med denna rasbiologi, denna rasism och kolonialism.

2. Avsaknad av analys av inverkan på det samiska samhället:

Påtagligt iögonfallande är VVU:s osynliggörande av vattenkraftutbyggnadens inverkan på det samiska samhället. Kunskapen om att en stor del av renkötselområdet är konstant påverkat av vattenverksamhet lyser med sin frånvaro trots att vattenkraftproduktionen i de tre renköstellaen står för över hälften av vattenkraftproduktionen.

Kommittédirektiven beskriver visserligen vattnets betydelse i landskapet. Samtidigt nämns ingenting alls om dränkta och fragmenterade renbetesområden och förstörda samiska fiskevatten som till stor del är basen för svensk vattenkraft.

Inget nämns om de dagliga risker som människor som lever längs de reglerade vattendragen, där renkötare dagligen tvingas riskera livet på förrådiska isar för att sköta sitt arbete. Eller där man i andra sammanhang använder de vattenvägar som alltid har funnits här, för att förflytta sig mellan visten och för att besöka familj och vänner, eller för att enbart vistas i sin omgivning.

Historien upprepas som vid de första utbyggnaderna, varken rennäringen eller någon del av det övriga samiska samhället hade representation i VVU:s sakkunniggrupp där bl.a. lantbrukar-, älvräddar- och fiskeorganisationer ingick. Urvalet av representanter i utredningen förefaller ha gjorts utifrån av ett fokus på en idé om ”ekologi” utifrån ett kolonialt naturvetenskapligt och objektifierande synsätt där samer, och samisk kultur och tradition, tillhör naturen. Det går hand i hand med över ett och ett halvt sekel av rasbiologiskt, rasistiskt kolonialt synsätt på samer.

3. Kommentarer till utredningen i sammanfattning:

- att det är anmärkningsvärt att inte SSR eller någon annan representant från rennäringsen och sametinget/det samiska samhället tillfrågats att vara med i "expert-gruppen" med tanke på att rennäringsen har alldeles egna bygdemedel samt vattenkraftutbyggnadens inverkan på rennäringsen och det samiska samhället alltsedan den gamla vattenlagens (ÄVL) tillkomst.

- Bygdemedlen föreslås tas bort utan att hänvisa till eller nämna vad som sker med rennäringsens bygdemedel.

- En vattenkraftåterbäring borde istället kunna utredas och utformas efter norsk modell där vattenkraftutvinning på svensk sida Sápmi beläggs med en urfolksavgift i likhet med mineralutvinning i Finnmark, som är belagd med en urfolksavgift om 0,25% och avgift till Finnmarkseiendommen om 0,5% av omsättningsvärdet. I Norge finns även en bevarandepeng för att skapa incitament för att inte tvinga eller locka kommuner att bygga ut alla vattendrag.

- De civilrättsliga prövningarna om bl.a. ersättning för intrång och skada föreslås separeras från själva tillståndsprövningen, vilket är fallet idag med övrig miljöfarlig verksamhet i MB. Förslaget får följden att ersättningar måste tas upp som en egen civilrättslig process där den förlorande parten står för sina rättegångskostnader.

Varför kom LSV (lagen om särskild vattenverksamhet) överhuvudtaget till då MB infördes, om det inte finns en principiell skillnad mellan vattenverksamhet (exv. dämning och omfattande och oåterkallelig omvandling av omgivningen) och annan miljöfarlig verksamhet? Vad vill egentligen utredaren att förslaget ska förbättra? Eller hellre, för vem vill utredaren förenkla?

Utredaren anför att konkurrensen gynnas om tillståndsprövningen för energiutvinning ser likartad ut. Exploaterens bästa är utgångspunkten trots att utredningen framhåller att MB är mindre exploateringsinriktad, vilket kan ifrågasättas just utifrån att MB skiljer sig från rättegångsbalken gällande ersättning för rättegångskostnader. I ett mål om miljöfarlig verksamhet begränsas sakägarbegreppet på grund av att man vill foga in alla verksamheter under samma kam, och eftersom en verksamhetsutövare inte kan förväntas betala för alla som vill föra talan i ett mål om exv. luftföroreningar, har andra miljöfarliga verksamheter sluppit undan detta också. Nu ska även vattenverksamhetsutövarna slippa undan sakägare, enligt utredningens förslag.

Att den som ansöker om ett tillstånd för miljöfarlig verksamhet också bekostar undersökningarna och rättegångskostnader, som är fallet i gällande system för vattenverksamhet, bör vara ett villkor.

- Utredningen föreslår att samhällsnyttan tas bort och ersätts med hänsynsregeln i 2 kap. MB vilket är ogenomtänkt: även om det historiskt sett aldrig gett de motstående sakägarna någon större vinst i kampen om exploateringarnas vara-eller-inte-vara, har grundtanken varit god och borde snarare infogas i MB för all miljöfarlig verksamhet. Denna synpunkt finns också hos en av experterna, rådmann Göran Stenman, Mark- och miljödomstolen i Vänersborg (se sid 632). Samhällsnyttan behålls och fogas in i MB för all miljöfarlig verksamhet.

- Lagförslaget bidrar till att helhetssynen på projekt förloras då de drabbades skador inte fastställs och bedöms i anslutning till tillståndsprövningen.

- Statliga utredningar ska numera presentera konsekvensbeskrivningar av sina förslag. Men konsekvenserna gällande skiljandet av de civilrättsliga frågorna är utredaren mindre säker på, mer än att den underlättar och besparar för sökanden och tillståndsmyndigheten. Återigen, vilket perspektiv har utredaren? Det blir knappast billigare för den enskilde sakägaren. Det möjliggör uppgörelser i godo, skriver utredaren med fokus på att minimera ”okynnesstämningar”, inte att den som blir drabbad av ett bolags verksamhet ska ha möjlighet att få föra talan om ersättning. Utifrån ett perspektiv om stora utbyggnadsmål under 1900-talet, där ersättningar gjordes upp ”i godo” och där många blev av med sina hem och marker utan verklig ersättning, kan detta ifrågasättas. Vid uppgörelserna ”i godo” eller ”under bordet” hade sakägarna inte några ombud, de var kanske ovana att agera i rättssak och den mest komplicerande faktorn var nog svårigheten att värdera penningvärde över tid. Rätten att försvara sin rätt förlänas endast den som kan betala för det. Stora exploateringar är inte historia, det sker fortfarande. Vindkraft- och gruvetableringar pågår men också ökade dämningar eller regleringar för att väga upp vindkraftens stilltider är att vänta. Många är de som får lägga ned sin talan på grund av kostnaderna, däribland samebyar.

- Ett helhetsgrepp kring ett företag som till viss del fanns i VL och ÄVL borde istället behållas, där ersättning för intrång och skada kan vägas in vid prövningen av tillståndet. Roland Norlen, Sveriges Fiskares Riksförbund, lyfter fram att sakägarnas synpunkter i tillståndsprövningen är viktiga, de lyfter aspekter som prövningsmyndighetens utredning kan missa.

Att behålla nuvarande system i tillståndsprövning och utreda bygge- och fiskeavgifterna i rättvisande riktning mot ett vattenkraftåterbärningssystem vore att närma en helhetssyn även utifrån de som drabbas av miljöfarlig verksamhet. Inte ett försvar för exploateringsaktörer och sak till priset av rättssäkerhet för andra sakägare som förslaget i dessa två exempel, byggedemedel och tillståndsprövningen, utgör.

4. Forskningsanknytning i detta remissvar

Forskningen som ligger till grund för detta remissvar har utförts inom dels det postdoktorala projekt med titeln ”Situerade perspektiv på vattenkraftsexploateringen i Sápmi: Sveriges tekniska expansion på 1900-talet och dess påverkan på ursprungsbefolkningen” finansierat av Vetenskapsrådet (VR) 2009-2010. Detta följdes av ännu ett VR finansierat projekt med namnet ”Nedan Fördämningarna: Säkerhet, Risk och Resiliens vid de Sub Arktiska dammarna, 2010-2012.”¹ För närvarande finansieras fortsatt arbete genom forskningsprojektet ”Älvar, Motstånd, Resiliens: Hållbara framtider i Sápmi och andra urfolks territorier” genom med från forskningsfinansiären Formas mellan 2012-2015.²

Ett viktigt fokus inom denna forskning har varit på konsekvenserna av vattenkraftsexploateringarna, vad det har inneburit för dem som lever längs de reglerade älvarna. Fokus har varit på Lule älv dal, men forskningsinsatser har även gjorts vid Ume och Skellefte älvar. Ett flertal publikationer finns tillgängliga på

<https://uppsala.academia.edu/MayBritt%C3%96hman>

¹ Projektet finansierades med 4,336 MSEK och skedde i samarbete med Dr. Eva-Lotta Thunqvist, Centrum för Hälsa och Byggande, KTH; Fil.dr och docent Camilla Sandström, Institutionen för Statsvetenskap, Umeå universitet och Fil.dr och docent Maria Udén, Dr. Maria Udén, Genus och Teknik vid Luleå Tekniska Universitet.

² Formas finansierar med 6 MSEK och jag är den enda forskaren inom detta projekt.

Till detta kommer Å. Össbos avhandling: *Nya vatten, dunkla speglingar [Elektronisk resurs] : industriell kolonialism genom svensk vattenkraftutbyggnad i renskötseområdet 1910-1968*, Institutionen för idé- och samhällsstudier, Umeå universitet, Diss. Umeå : Umeå universitet, 2014, Umeå, 2014

5. Erfarenheter av permanenta risker/problem hos lokalbefolkningen (undersökning vid Lule älv, men gäller även andra reglerade vattendrag, från forskningsprojektet "Nedan fördämningarna")

- Förrådiska isar, begränsad tillgång att använda isarna som färdväg.
- På ett oreglerat vatten uppkommer riskområden på samma ställen, på ett reglerat vatten kan isens svagare punkter variera beroende på vattenstånd, hur mycket vatten man släpper från magasinet mm. Det krävs därför att du som färdas bör känna till isens svaga områden på alla variationer som kan förekomma i vattenstånd.
- Magasinets storlek (i detta fall Akkajaure) gör att isen lägger sig senare på hösten.
- Ju tätare släpp, desto svagare, sämre is.
- Svårare att ta sig till sin båt när vattenståndet är lågt.
- Sjöns storlek gör att det inte är säkert att färdas i mindre båtar, utan man måste ha en stor båt för att kunna klara vågorna.
- Det finns Inga hamnar eller vågbrytare vilket gör att man måste ta upp båten på torra land varje gång man använt den, ibland flera gånger per dag vilket kan vara besvärligt med stor båt.
- Omöjligt att bygga säkra förtöjningsanordningar för båtar, eftersom vattenlinjen hela tiden förändras. I vissa fall behövs särskilda uppdragningsanordningar.
- Bryggorna som Vattenfall bekostade på 60-talet fungerar inte som de ska när vattenståndet är som lägst och ger dessutom upphov till en ökad säkerhetsrisk för landstigande de gånger då mekaniken kärvar och bryggorna inte går att justera efter aktuellt vattenstånd.
- Bryggorna är inte anpassade för äldre och rörelsehindrade personer.
- Det är livsfarligt att försöka komma in till land vid hård vind, ingen skyddande vik finns och du riskerar både din båt och dig själv om du försöker komma till stranden.
- Det är alltid riskabelt att färdas över sjön vid högre vindhastigheter.
- Erosion gör att stränderna försämras och en del boplatser riskerar att tillintetgöras.
- Isarnas opålitlighet innebär en ständig risk för renarna/renskötarna som har sina flyttleder och betesområden längs med älven.
- Det kan vara farligt att köra skoter då isen är ojämn och full av sprickor. Isberg bildas när vattnet sjunker
- Svårt att få hjälp om något skulle hända, då hjälpen finns väldigt långt bort, dessutom finns bara en ambulanshelikopter vilket innebär att man inte får hjälp i tid om helikoptern är på annat uppdrag.

- Försämrade förutsättningar för fisket pga osäkra vatten, förstörda nät mm.

Renskötsel – konsekvenser

- Ca 150-200 renskötselföretag bedriver sin verksamhet längs med stora och lilla Luleälven.
- Osäker is för renar och människor.
- Ökade risker för renar och människor samt större svårigheter att flytta renar över och längs med älven.
- Svårigheter att förutse och bedöma risker som isarna ger upphov till.
- Ökad aktivitet under de farligaste perioderna som vår och höst gör att man som renskötare ständigt tvingas utsätta sig för ökade risker vid färd över reglerat vatten.
- Ingen ersättningstrafik finns i området under förfallen. (svävare, helikopter)
- Älvarna kan inte utnyttjas fullt ut för renskötseln vilket i vissa fall innebär ökade kostnader för samebyarna när renar ska flyttas.
- Ökad sårbarhet när isarna försvagas till följd av tätare släpp.
- Flyttlederna/den fria strövningen fungerar inte när dammarna områdena är in stängslade och spillning av vatten i torrfåran så att snön försvinner och så att det blir omöjligt för renarna att komma över, vid flytt och fri strövning . detta med för att renar går in till grannsamebyarna och det blir mer arbete för alla parter.

6. Sammanfattning av rapport om dammsäkerhet, inklusive allmänhetens säkerhet, Ume och Skellefteälvar, ”När det brister”, 2012.

Idenfors, Annika (red.), *När det brister: En studie av dammsäkerhet och säkerhetsarbete mot översvämningar längs Skellefte- och Umeälven /*, Umeå universitet, Centrum för utvärderingsforskning, Umeå, 2012

<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:umu:diva-60411>

Sammanfattning

Denna rapport sammanfattar resultat från en studie om dammsäkerhet och säkerhetsarbete mot översvämningar längs två reglerade älvar i Västerbotten. Syftet med studien är att undersöka hur dammsäkerhetsarbetet, när det gäller dammbrott, säkerhetsarbete mot översvämningar och incidenter relaterade till nyttjandet av älvarna, är organiserat och fungerar längs Skellefte- och Umeälven. Övriga älvar i länet samt gruvdammar ingår inte i undersökningen. Det ansvar som Statens geotekniska institut (SGI), Sveriges meteorologiska och hydrologiska institut (SMHI), försvarsmakten, Boverket, Vägverket och polisen har för att förebygga och agera i samband med översvämningar behandlas inte heller i studien.

Rapporten baseras på en litteraturöversikt rörande den senaste forskningen på området, dokumentstudier, intervjuer med säkerhetsansvariga vid Länsstyrelsen Västerbotten, Umeå, Vännäs, Lycksele och Skellefteå kommun, samt två vattenregleringsföretag.

Studien tar sin utgångspunkt i begreppet mänsklig säkerhet och analyserar dammsäkerhet och säkerhetsarbete utifrån ett sociotekniskt perspektiv. Det innebär att varje teknisk konstruktion, varje tekniskt system, såsom vattenkraftverk och dammar, där olika tekniska instrument används för att kontrollera och reglera vattenflöden och producera elektricitet, också utgör sociala system. Det innebär att rapporten uppmärksammar deltagande och delaktighet som en central aspekt av säkerhetsarbetet. Utifrån resultaten drar studien följande slutsatser:

- Dammsäkerhetsarbetet och säkerhetsarbetet mot översvämningar längs Skellefte- och Umeälven uppvisar brister ifråga om resurser, kompetens och insyn.
- Dammsäkerhetsarbetet inkluderar inte allmänhetens säkerhet vid och på dammar (*public safety around dams*).
- Det finns oklarheter rörande vem som har ansvar för dammsäkerhet och för säkerhetsarbete mot översvämningar.
- Dammsäkerhetsarbetet i Västerbotten inkluderar endast i begränsad omfattning sociala aspekter, lokal kunskap tas inte tillvara, och allmänhet och rättighetsinnehavare ignoreras i stor utsträckning i säkerhetsarbetet.
- Det är generellt svårt att bedöma effekter av säkerhetsarbetet kring dammar och längs älvarna, men klart är att pågående säkerhetsarbete, i form av till exempel enskilda projekt och övningar, ökar kunskaperna om risker och ansvar, samt stärker samverkan mellan olika aktörer.
- Dammsäkerhet uppfattas främst handla om tekniska konstruktioner medan människa-maskin- natur och mellanmänskliga och organisatoriska säkerhetsaspekter hamnar i skymundan.

7. Sammanfattning av Å. Össbo avhandling Nya vatten, dunkla speglingar: industriell kolonialism genom svensk vattenkraftutbyggnad i renkötselområdet 1910-1968

Össbo, Åsa, *Nya vatten, dunkla speglingar [Elektronisk resurs] : industriell kolonialism genom svensk vattenkraftutbyggnad i renkötselområdet 1910-1968*, Institutionen för idé- och samhällsstudier, Umeå universitet, Diss. Umeå : Umeå universitet, 2014, Umeå, 2014
<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:umu:diva-86040>

Sammanfattning av avhandlingen, s. 253 f.

”Industrialiseringen av vattendragen i renkötselområdet utfördes genom ett institutionellt ramverk bestående av vattenlagen och renbeteslagen samt förmyndariet genom lappväsendet. Politiken i uppbyggandet och upprätthållandet av dessa institutioner osynliggjorde renkötseln som näring och renkötarens rättigheter. Äldre, agrarkoloniala synsätt, kring samer som enbart nomadiserande renkötare utan äganderätt till sina marker, överfördes till en industrikolonial diskurs. Myndigheter såväl som utbyggare argumenterade och agerade utifrån denna diskurs där rättigheter och historia kunde omskrivas till utbyggariintressets favör. Genom argumentationen om ”det allmännas bästa” och synliggörandet av renkötselrätten som ett privilegium och särintresse, när renkötare väl uppmärksammades i processen, byggdes det svenska vattenkraftsystemet upp baserat på billig energi från norr till följd av rättsligt exkluderade och förminskade rättsägare och intressenter. I den industrikoloniala styrningen och den pastoral maktutövningen genom lappväsendet och kammarkollegiet, som företrädde de allmänna intressena, identifierades renkötare som mindre förmögna att fatta kollektiva beslut och sköta ekonomiska angelägenheter. Denna subjektifiering av renkötare, legitimerade ett fortsatt förmyndariet och en hantering av exploateringsfrågorna på avstånd både från den enskilde renkötare men även från samerna som grupp.

Omvandlingen av landskapet försvårade för renskötelsen, den dämde över marker, flyttleder, visten och hemmiljöer, bär- och skohötäcker samt försvårade och även förstörde fisket. Kulturlandskap försvann eller förändrades och nya sätt att använda markerna påverkade renskötelsen och dess binäringar att bli mer mekaniserad vilket ledde till att kvinnor, barn och äldre många gånger inte kunde utföra sysslor som de förut haft.

Den samiska rättskamp som tar sin början under 1950-talet bidrog till att ifrågasätta utbyggnadernas självklarhet och utmanade den industrikoloniala styrningsregimens subjektifiering och identifikation av samer som enbart renskötare samt renskötare som oförmögna att självständigt råda över sin näring. Utredningar tillsattes för att modernisera och rationalisera renskötelsen. Men gällande de samiska rättigheterna gick utvecklingen långsammare, då vissa rättsfrågor inte blev föremål för statliga utredningar med motiveringen att de pågick som rättsfall i domstol. Den industrikoloniala diskursen och styrningen av vattenkraftpolitiken utmanades emellertid gällande vissa identifikationer av renskötare, medan andra överlagrades i praktiken, då samer nekades representation och inflytande över lappfondsmedlen som skulle mildra exploateringarnas konsekvenser.

Det framstår som om myndigheterna ansåg att rationaliseringen av rennäringen var en tillräcklig förändring istället för en avkolonialisering av byråkratiska strukturer och institutioner. Lappväsendets kvardröjande förmynderi kan spåras i den expertroll dess tjänstemän fortsättningsvis innehade, där de upprätthöll sina positioner och avfärdade statligt stöd till rennäringen. Istället skulle det som staten fonderade till följd av vattenkraftutbyggnad underhålla den rationalisering som renskötelsen tvingades till, med exploateringarnas konsekvenser av minskade betesmarker och försvårad näringsutövning. Exploateringar i renbetesland blev då en oundviklig inkomstkälla för ett orättvist inrättat system. Ett system där statens konstruktion och myndigheternas pågående tolkningsföreträde gällande renskötselfrågor, cementerade rennäringens framtid som beroende av statlig utförsäljning av vad SSR artikulerade som samernas naturresurser. Här kan den institutionaliserade rennäringen, formad och styrd genom 1886 års och följande renbeteslagar, i perspektivet av renskötelsens överlevnad på storsamhällets premisser, ses undergräva samiska rättigheter. I förlängningen framträder en söndra-och-härska teknik gentemot det samiska folket där renskötare ställs mot övriga samer och även den övriga befolkningen i området. Utredningar utförda inom den industrikoloniala diskursen som synliggjorde utvalda delar av en helhet, fann att markerna minskade men renantalet bestod, vilket legitimerade påståendet att vattenkraftutbyggnader inte hade påverkat rennäringen. I förlängningen blev det ett implicit argument för och möjlighet till, fortsatt exploatering.”